

60-Orta Çağ İspanya'da çeviri faaliyetleri

Rabia AKSOY ARIKAN¹

APA: Aksoy Arıkan, R. (2020). Orta Çağ İspanya'da Çeviri Faaliyetleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 967-978. DOI: 10.29000/rumelide.835821.

Öz

Orta çağda İspanya; coğrafi ve kültürel konumu bakımından Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ile doğrudan ilişki içinde bulunması, Müslümanlığın siyasi ve kültürel gücü açısından ulaşılamayacak bir yere sahip olması, Batı Aydınlanmasının kaynağı ve aracısı olması, Avrupa'da Müslümanlığı temsil etmesi, içerisinde yedi civarında ırk ve üç semavi din temsilcisinin bulunduğu bir hoşgörü uygarlığına sahip olması nedenleriyle büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla o dönemde Batı'da görülebilecek her önemli yeniliğin kaynağı İspanya'ya dayanmaktadır. Orta çağ İspanya'sı, Batı'yı Yunan felsefe ve bilim geleneği ile ilk defa tanıştırmış, bu çevirmenler ve yaptıkları çeviriler Avrupalıların fikirlerini bütünüyle değiştirmiştir. Bağdat'ta kurulan Beyt'ül Hikme'den Endülüs'e aktarılan bilgiler, Toledo'da kurulan Çeviri Okulunun temellerini oluşturmuştur. XII. yüzyılda Avrupa'da gerçekleşen çeviri faaliyetleri arasında en etkin rolü olan Toledo Çeviri Okulu, çevrilen eserlerin sayısı, orada çalışan çevirmenler ve etkileri açısından İspanya çeviri hareketinin merkezi olmuştur. Müslüman yazarların Batılı ilahiyatçılar üzerinde yaptığı felsefi etkinin oluşturduğu değişim, büyük ölçüde bu çevirmen grubunun çalışmaları sonucunda oluşmuş ve bu çeviriler Orta çağ Avrupası'nın İslam'la ilgili bilgilerinin temelini oluşturmuştur. Ayrıca Toledo'da açılan çeviri okulunun ve burada yapılan çeviri faaliyetlerinin uygarlık tarihi ve insanlığın kültür mirasına katkıları son derece büyüktür. Bu çalışmanın amacı orta çağ İspanya'sında gerçekleşen çeviri faaliyetleri ve çevrilen eserler hakkında bilgi vermek, çeviri faaliyetlerinin günümüze kadar gelişmesini hatırlatmaktır.

Anahtar kelimeler: Orta Çağ İspanya, Beyt'ül Hikme, Toledo Çeviri Okulu, çeviri faaliyetleri

The translation studies in Medieval Spain

Abstract

Spain in the Middle Ages; being in direct relationship with Europe, North Africa and the Middle East in terms of its geographical and cultural position, having a place that cannot be reached in terms of the political and cultural power of Islam, being the source and mediator of the Western Enlightenment, representing Islam in Europe, It has great importance because it has a civilization of tolerance with a heavenly religious representative. Therefore, the source of every important innovation that can be seen in the West at that time is based on Spain. Medieval Spain introduced the West to the Greek philosophy and scientific tradition for the first time, these translators and their translations completely changed the ideas of Europeans. The information transferred from Beyt'ul-Hikme, established in Baghdad, to Andalusia formed the foundations of the Translation School established in Toledo. Toledo Translation School, which played the most active role in translation activities in Europe in the 12th century, became the center of the Spanish translation

¹ Dr. Öğr. Gör, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü (Çankırı, Türkiye), rarikan18@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9074-7428 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 08.11.2020-kabul tarihi: 20.12.2020; DOI: 10.29000/rumelide.835821]

movement in terms of the number of translated works, the translators working there and their influence. The change created by the philosophical influence of Muslim writers on Western theologians has largely occurred as a result of the work of this translator group and these translations formed the basis of medieval Europe's knowledge of Islam. In addition, the translation school opened in Toledo and the translation activities carried out here contribute to the history of civilization and the cultural heritage of humanity. The purpose of this study is to give information about the translation activities and translated works in medieval Spain, to remind the development of translation activities until today.

Keywords: Medieval Spain, Beyt'ül Hikme and Toledo Translation School, translation studies

1. Giriş

Tarihi telif kadar eskiye dayanan çeviri faaliyetlerinin kültür ve medeniyetlerin oluşumunda katkısı son derece önemlidir. Her kültür kendisinden önce gelen uygarlıkların birikimlerini artırarak devam ettirmekte böylelikle toplumlar gelişmekte ve yükselmektedir. Kültürlerin birbiriyle iletişimini sağlayan en önemli köprü çeviri faaliyetleridir. Nitekim, Yunan uygarlığı Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinin birikimleri üzerinde yükselirken, İslam kültürü Yunanca, Hintçe ve Farsçadan yapılan çeviriler sonucunda X. Yüzyılda en verimli dönemini yaşamıştır. Aynı şekilde Avrupa ve İspanya'da yoğun olarak gerçekleşen ve büyük ölçüde Arapçadan Latinceye yapılan çevirilerin katkılarıyla insanlık ortak bir kültür mirasına sahip olmuş ve bu birikime dayanarak yeni bir uygarlık ortaya çıkmıştır. Orta çağda İspanya; coğrafi ve kültürel konumu bakımından Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ile doğrudan ilişki içinde bulunması, Müslümanlığın siyasi ve kültürel gücü açısından Orta Çağ'da ulaşılamayacak bir yere sahip olması, Batı Aydınlanmasının kaynağı ve aracısı olma durumu, Avrupa'da Müslümanlığı temsil etmesi, içerisinde yedi civarında ırk ve üç semavi din temsilcisinin bulunduğu bir hoşgörü uygarlığına sahip olması nedenleriyle büyük önem arz etmektedir. Ayrıca Toledo'da açılan çeviri okulunun ve burada yapılan çeviri faaliyetlerinin uygarlık tarihi ve kültür mirasına katkıları dikkate değerdir. Bu çalışmanın amacı Orta çağda İspanya'da gerçekleşen çeviri faaliyetleri ve eserleri hakkında bilgi vermek, çeviri faaliyetlerinin günümüze kadar geliş aşamasını tekrardan hatırlatmaktır. Bu nedenle gerçekleşen çeviri faaliyetleri, Beyt'ül Hikme ve Toledo Çeviri Okulu, çevirisi yapılan eserler ve hangi bilim dallarından kimlerin çevirileri yapıldığı konularında detaylı bilgiler verilecektir.

2. Orta Çağ İspanya'sında çeviri faaliyetleri

Avrupa'da ismi edebiyatla birlikte anılan ilk çevirmen azat edilmiş bir köle olan Yunanlı Livius Andronicus'tur. İsa'dan 240 yıl kadar önce Odysseia'yı manzum olarak Latinceye çevirmiştir. Sonrasında onun eserlerini inceleyen Horantins, onun çevirilerinden faydalanmıştır. Eserinden bazı bölünler bugün dahi okunmaktadır. Sonrasında ilk Latin yazarlarından olan Naevius ve Ennius, Yunan piyeslerini özellikle de Euripides'in piyeslerinden bir kısmını çevirmiştir. Çiçeron, Catullus Yunancadan Latinceye edebiyat ve bilim eserleri çevirileri yapmışlardır. Birkaç yüzyıl sonra Avrupa bilimine yaptıkları etki dolayısıyla tarihi önemi olan çevirilere gelinmektedir. Daha sonraki dönemlerde Arap dünyasının doğması ve gelişmesi Yunan biliminin temelleri üzerinde olmuştur. Yunan yazarlarının eserleri Suriyeli bilginler tarafından çevrilmiştir. Bunlar Bağdat'a gelerek Aristo, Eflatun, Galien, Hippocrates ve diğerlerinin eserlerini Arapçaya çevirmişlerdir. Bağdat şehri adeta çevirinin merkezi haline gelmiştir (Savory, 1994, s. 42-43). Dolayısıyla Arap dünyasının kültürel birikimini bu ilmi çalışmalara borçlu olduğu söylenilebilir.

Orta Çağ'da gerçekleşen Haçlı Seferleri iki kültürün karşılaşması ve birbirinden etkilenmesi için olumlu bir ortam hazırlamıştır. Bu seferler iki dünya arasındaki gerginliği azaltmış, karşılıklı hoşgörü ve anlayışın oluşmasına neden olmuştur. Orta çağda dış dünyaya kapalı olan Bizans, İslâm ve Latin uygarlıkları arasında ilişki kurulmasının temeli atılmıştır. Latin dünyası o dönemlerde geri kalmış durumda bulunduğu için bu ilişkiler, etkileşim ve iletişim İslâm medeniyetinin Latin dünyasını etkilemesine neden olmuştur (Ülken, 1996, s.197). Bu kültürel hareket sonucunda çeviri faaliyetleri Mısır, Harran ve Mağrip'i de kapsayarak Endülüs'e yönelmiştir. Birçok filozof, alim, ilim insanı o bölgeye giderek çalışmalarını orada devam ettirmişlerdir. Örneğin İslâm filozofu Farabi, çeviri faaliyeti ile düşünce oluşumu arasında bir köprü oluşturan ilim insanı olmuştur. Onun zamanında ilmi ve felsefi çeviri olgunlaşmış, tekrar edilip yorumlanmış, Yunan felsefesi ve ilmi hakkında doğrudan doğruya eleştirel bir bakış açısı oluşturacak ve fikirler öne sürecek aşamaya gelmiştir (s. 105-106).

Müslümanlığın Doğu Akdeniz'de hızlı bir yayılma sürecine girmesi sonucunda yeni egemen halklar, Yunan kültürünün temel kaynaklarına rahatça erişme imkânı sağlamışlardır. Sonrasında bu kaynaklar kısa sürede hem Latin hakimiyeti altındaki Batı topraklarında hem de Hindistan'ın güney bölgelerinde bir otorite ve önemli bir uygarlık sembolü haline alacaktır. Devam eden asıl yayılma hareketi 750 yılına doğru hızını kaybetmeye başlamış, halifeler, kültürü ve bilimi güçlü hakimiyetin kanıtı olarak görmüşler, daha çok desteklemişlerdir. Bunun sonucunda da Müslüman bilginler iki farklı yoldan Yunan bilim eserlerine erişme şansını yakalamışlardır. Bu yollardan biri Bizans İmparatorluğu'nun merkezinde muhafaza edilen özgün Yunanca belgelerden, diğeri ise Nasturi Hıristiyanlar tarafından Süryaniceye çevrilmiş ikinci el belgelerden oluşmaktadır. Nasturilerin İran'ın Doğusundaki Cundişapur kentinde oluşturdukları kültür merkezlerinde yaşayan Müslüman bilginler yoğun bir çeviri faaliyeti içine girerek Yunan bilimsel eserlerini Süryaniceden Arapçaya çevirmişlerdir. Müslümanların yönetimindeki toprakların coğrafi konumu ve önemi, Hindistan'ın güney bölgeleriyle kültürel anlamda etkileşimi hızlandırmıştır. Bu bölgeler insanlık kültür mirasına özellikle matematik alanında değerli katkılar sağlamışlardır. Halife Mansur (712-775) tarafından Doğudaki Müslüman bölgelerin yeni başkenti olan Bağdat'a 750 yıllarında astronomi alanında bir Hint eseri ulaşması ve sonrasında bu eser Arapçaya çevrilerek "Sindhind" adıyla yaygınlaşmaya başlaması bu durumun örneklerindedir. Bu eser, Müslüman dünyasının astronomiyle ilk bağlantısını sağlamış; coğrafya ve astrolojiyle yakın temaslarda olan bu bilim dalı, birkaç yüzyıl içinde halifeler, bilginler, dini liderler, hatta tüm inananların başucu kitabı haline gelmiştir. "Sindhind" in çevirisinin sonrasında, 780 yılı itibarıyla; Ptolemaios'un yıldızların dünyanın farklı bölgelerin ve yıldız fallarının hazırlanışı üzerindeki etkilerini inceleyen "Dört Kitap" adlı eser Yunancadan Arapçaya çevrilmiştir. Sonrasında Halife Harun er-Reşid (766-809) zamanında Eukleides'in "Elementler" adlı eserinin bazı kısımları çevrilmiştir (Eco, 2014, s.415). O dönemki halifelerin, devlet adamlarının teşvik ve destekleri ilimin yaygınlaşması ve gelişimine katkıları çeviri faaliyetlerinin sürdürülmesinde son derece etkili olmuştur.

VIII. yüzyılda İber yarımadasını ele geçiren Emeviler, bütün kültürel birikim ve medeniyetlerini İber Yarımadasında kurdukları Endülüs devletine taşımışlardır. Sonrasında İber Yarımadasını terk etmek zorunda kaldıklarında, arkalarında takdire değer bir birikim bırakmışlardır. XII. yüzyılda Toledo şehri artık İspanyolların hakimiyetine geçmiş; Kilise Arapların mirası olan kitapları Arapçadan Latinceye ve Katalanca gibi yerel dillere çevrilmesini sağlamıştır. Gül Işık Toledo'dan bahsederken; Arap eserleriyle dolu büyük kitaplıklarıyla ün salan şehrin Mağripli Krallarının kitaplara olan aşırı ilgileriyle seçilmiş olduklarını ifade etmektedir. Vasoli ise bu özel dönemi XIII. yüzyılın büyük zihinsel devriminin anlamı ve tarihsel boyutlarıyla ele alırken Batı'da yaygınlaşmış olan Doğu biliminin ve felsefi düşüncesinin katkısı dikkate alınmadan anlaşılamayacağını belirtmektedir. Ayrıca Vasoli, İspanya topraklarının yavaş yavaş geri alınmasıyla Batılıların değerli bir felsefi ve bilimsel mirası ele geçirmiş olduklarını,

İspanya saraylarında ve piskoposluk çevrelerinde Arap ve Yahudi bilginlerin varlığı Hıristiyan hocaların Müslüman ve Yahudi uygarlıklarının en anlamlı metinlerini ve geleneklerini tanımalarına neden olduğunu, o yoldan Batı'ya geçen öğretilerin bilimsel, felsefi ve dönüşümü zorunlu kıldığı bir süreç olarak nitelendirdiğini ifade etmektedir. Arap düşünce gelenekleriyle din bilimsel kültürde, yararlandıkları klasik kaynaklar üstüne en kapsamlı tanıklıkların yanı sıra, başlıca Arap ve Yahudi düşünürlerin yapıtlarının sayısız çevirisini ve Latince olarak yazılmış biçimlerini, Aristoteles ve diğer Yunan düşünürlerinin Arapçaya çevirileri yer aldığını, o bilgilerin Batı'da giderek önem kazandıklarını, derin bir ekonomik ve siyasal dönüşüm süreci içinde yeni deneyimleri benimsemeye çok hazır bir düşünce ortamında oluştuklarını da sözlerine eklemektedir(Eruz, 2010, s.46).

İslâm dünyasında Bağdat'ta başlayan bilimsel hareketlilik, birçok önemli merkeze dağılmıştır. Bu hareketliliği iki yönlü ele almak gerekmektedir: Birincisi, Çin Türkistan'ından Anadolu ve Mısır'a kadar uzanan Türk Medreseleri. İkincisi; Mısırdan Sicilya'ya ve Mağrip aracılığıyla Endülüs'e kadar uzanan Arap-Berberi medreseleri şeklindedir. Türk medreseleri faaliyet ve kuruluş zamanı itibariyle diğerinden önce gelmektedir. Bu medreselerden sonra Mağrip-Endülüs medreseleri faaliyetlerine devam etmişlerdir (Ülken, 1996, s. 168).

Orta çağ İspanya kültür ve medeniyeti, Avrupa'daki çeviri faaliyetlerinin merkezi ve bilimsel hareketliliğin temelini oluşturmuştur. Müslümanlar ile Hıristiyan Avrupa arasındaki en uzun bağlantı İspanya'da yapılan çevirilerle oluşmuştur. Bu nedenle o dönemde gerçekleşen çeviri hareketliliği son derece önemlidir (Haskins, 1925, s.479). Avrupa'da XII. yüzyılda, özellikle papaların ve Hıristiyan kralların teşvik ve destekleriyle İslam dünyasının bilimsel birikimi incelenmeye başlanmış ve ileri gelen rahiplerin öncülüğünde çeviri enstitüleri kurulmuştur. Endülüs'te yetişen Yahudi ve Hıristiyan bilim adamları da kilisenin öncülük ettiği bu çeviri bürolarında görev yapmışlardır. Sonrasında bu kurumlar Avrupa üniversitelerinin kuruluşuna öncülük edecek ve buralarda çok sayıda çevirmen görev alacaktır (Glick, 1999, s. 115). Belirli bir zümrenin yoğun olarak çeviri hareketlerinde bulunması çeviri faaliyetlerinde dikkati çeken konulardan birisi olmaktadır. Fenikeliler, Mezopotamya ve Sümer medeniyetlerinin birikimlerini Yunan medeniyetine taşıyarak antik medeniyetin ortaya çıkışında aracılık etmiştir. Aynı şekilde Süryaniler Antik medeniyetin (Yunan-Hint-Fars) birikimini İslam medeniyetine taşımışlardır. X-XIII. yüzyıllarda Avrupa'da gerçekleştirilen çeviri faaliyetlerinde ise bu kez Yahudilerin benzer rolü aldığı görülmektedir. İslam uygarlığı ile Avrupa'nın en sağlam, en köklü, en geniş ve en uzun süreli ilişkisinin kurulduğu Endülüs köprüsünün en önemli unsurlarından olan Yahudi çevirmenler, yaptıkları çevirilerle İslam kültürünün kendinden önceki uygarlıklardan alıp özümlediği ve geliştirdiği bilimsel birikimi Yahudi filozof ve bilim adamlarının katkılarını da dahil ederek Avrupa'ya nakletmişler ve böylelikle Rönesans'ın ortaya çıkışını hazırlamışlardır (Thondike, 1959, s. 20).

Batı'da tanınmaya başlayan İslâm filozoflarının Batı düşünce dünyasına girişleriyle birlikte etkileri anında hissedilmiştir. Örneğin Sevilleli John tarafından çevirisi yapılan Kindî'nin "Kitâbu'l-Akl" adlı eseri, Rönesans'ın ünlü filozofu Giordano Bruno üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Sonrasında Giordano eserlerinde Kindî'den övgüyle bahsetmiştir. Kindî'nin eserleri aracılığıyla Batıya giren amprizm (deneysellik) anlayışı gerek Rönesans düşüncesinin oluşumunda gerekse modern düşüncenin gelişmesinde çok etkili olmuştur (Ülken, 1991, s.172). Farabî'nin çalışmalarını yakinen takip eden Gundissalinus, onun bilgi teorisini Batı üniversitelerinde yaymıştır. Farabî'nin kitapları uyku halinde olan Hıristiyan skolastisizmini uyandırmış, St.Thomas ve Büyük Albert'in yetiştirilmesine öncülük etmiştir(s.163,164). Roger Bacon'un "deney" kelimesinin Müslüman bilim adamlarının bilimsel ve

bilim ötesi incelemeleriyle yakından ilgili olduğu, Aristo, Harezmi, Sabit b. Kurra'nın eserlerinin onların anlayışlarını şekillendirmede etkili oldukları görülmektedir (s. 161).

İslâm düşüncesi aktarılırken, Batı'nın mitsel anlayışları yok edilmiş gerek evrenle ilgili gerekse batıl anlayışlar üzerine kurulan dünya tasavvuru, Müslümanların coğrafi eserlerinin Batı'ya gidişi ile yıkılmıştır. Bu durumun en somut göstergelerinden birisi coğrafi keşiflerin alt yapısını sağlaması olmuştur. Coğrafi keşiflerin oluşmasını sağlayan birçok neden bulunmaktadır ancak öncesinde Müslüman seyyahların bütün Asya'yı, Hind'i, Uzak Doğu'yu, Afrika'nın doğu kıyılarını dolaşmaları ve seyahatnamelerinde gördüklerini anlatmaları, fizikî ve siyasi haritaların hazırlanması, bilimsel coğrafi keşiflerin oluşmasında önemli bir yere sahip olmuştur (Ülken, 2009, s.194, 195). Sonrasında Müslüman dünyasının etkisi o kadar ileri aşamalara gelmiştir ki Farabî, Kindî gibi düşünürlerin müzik risalelerinden önce kilise ilahisinden başka bir müzik türü bilmeyen Batı müziği, bu kitapların çevrilmesiyle nota ile derinleşmiş ve Şark musikisinden esinlenerek gelişmeye başlamıştır (s.238).

İlerleyen dönemlerde Müslümanlardan ilim alma faaliyeti, tamamen kendine mâl etme(intihal) şekline dönüşmüştür. Bu gerçeği çeşitli alanlarda uzman olan bilim insanları da açıklamıştır (Şeyban, 2020, s.238).

Büyük isimlerin yaşamış olduğu XI. ve XII. yüzyıllar Endülüs bilimin altın çağı olarak kabul edilmektedir. Bu dönem bilimsel yaratıcılık, eser ortaya koyma ve çeviri konularında en verimli dönemdir ancak bu durum sadece Endülüs'e özgü değildir. Bu bölge Avrupa'da bilimsel faaliyetler açısından en gelişmiş merkez olarak görünse de bu konumunu geniş olarak uluslararası çerçevede ilgi odağı olan Orta Doğu ve Orta Asya ile paylaşmak durumundadır. Endülüs biliminin değil İslâm biliminin de altın çağı olarak değerlendirilen bu süreç, İslâm tarafından desteklenen kültürel birliği içindeki yaygın bilimsel faaliyetlerin bir parçası olduğunun göstergesidir. İslâm dünyasının batı kanadı olan Endülüs ve tüm Mağrip dünyasıyla birlikte bir kültürel birlik meydana getirmekteydi. O dönemlerde Endülüs ile İslâm dünyasının diğer bölgeleri arasında bilimsel bilgi alışverişi oldukça dikkat çekmekte, çok sayıda bilim insanının çeşitli nedenlerle Endülüs'e seyahat ettiği bilinmektedir. Tarihi kayıtlar İslâm dünyasının içinde ve dışında birçok bilim insanının sürekli olarak uzun süreli seyahatlere çıktığını göstermektedir. Bu seyahatler İslâm biliminin uluslararası hale gelmesi ve dünyanın diğer yerlerine ulaşmasında son derece etkili olmuştur (Şeyban, 2020, s.262-263).

Kısacası, Orta çağ süresince Batı'da görülebilecek her önemli yeniliğin kaynağı İspanya'ya dayanmaktadır. Orta çağ İspanya'sı, Batı'yı Yunan felsefe ve bilim geleneği ile ilk defa tanıştırmış, orada yaşayan çevirmenler ve yaptıkları çeviriler XIII. yüzyılda Avrupalıların fikirlerini tamamen değiştirmiştir (Southern, 2000, s. 58-59). Görüldüğü üzere birçok kültürün birleşimi ve katkılarıyla inşa edilen Endülüs medeniyetinin Avrupa toplumunun gelişiminde katkıları göz ardı edilemez.

3. Beyt'ül-Hikme

IX. Yüzyılın başında Halife el-Me'mun (786-833) Bağdat'ta İskenderiye'deki tanınmış kütüphaneden etkilenerek "Beyt'ül Hikme" (Hikmetler Evi)ni kurdurmuştur. Burada bilginler yoğun bir çalışmayla Bizans İmparatorluğu'ndan elde edilen Yunan el yazmalarının çevirmişlerdir. O dönem yapılan çeviriler arasında Platon'un, Aristo'nun ve değerli yorumcuların temel eserleri de vardır. Hikmet Evi'nde misafir edilen bilginlerin Müslümanların yönetimindeki Doğu'da ve Latinlerin egemenliği altındaki Batı'da büyük katkıları olmuştur (Eco, 2014, s.416). Örneğin Sabit bin Kurra (826-901) bir çeviri okulu açmış ve matematik alanındaki en önemli Yunanca eserleri, Yunancadan ve Süryaniceden

çevirilerini yapmıştır. Çevrilen eserler arasında Ptolemaios'un astronomi alanındaki önde gelen kitapları arasında yer alan "Matematik Bileşimi" de bulunmaktadır. Sonrasında "El-macisti" en büyük unvanını almış, Batı dünyasında "Almagest" olarak tanınmaya başlamıştır. Sürekli olarak devam eden bu çeviri faaliyetleri, unutulmaya başlanan çok sayıda Yunanca felsefi ve bilimsel eserin korunmasını sağlamakla kalmamış, aralarında bin Kurra da olan birçok Müslüman bilginin, Latin egemenliği altındaki Batının önemsemediği birçok değerli matematik bilgilerinin en üst düzeye ulaşmasını, insanlara aktarılmasını ve yayılmasını sağlamıştır (s. 481).

Beytü'l-Hikme'deki kitapların sayısı ve içerik olarak, Orta çağ dünyasının hiçbir yeriyle kıyaslanamayacak kadar çok olduğu düşünülmektedir. VIII. yüzyılın ortalarından X. yüzyılın sonuna kadar, kitap yüklü deve kervanlarının Bağdat'a sefer yaptığı düşünüldüğünde, oradaki kitap sayısının ne kadar çok yüksek olacağı tahmin edilebilmektedir (Demirci, 2016, s.61). Halife Me'mun zamanının en önemli çevirmenlerinden olan Honayn İbn İshak (808-873) ile oğlu İshak İbn Honayn o dönem önemli çalışmalar yapmışlardır. Beytü'l-Hikme'de çalışan çok değerli çevirmenler için yüksek maaşlar ödenmiş ve bu maaşların ödenebilmesi için Me'mun vakfı kurulmuştur. Bu durum, İslam tarihinde bir bilim kurumu için vakıf tahsis edilmesi bakımından ve bu alanın ilk örneğini oluşturması açısından dikkate değerdir (s.90). İslâm medeniyetinde ortaya çıkan fikrî ve aklî ilimlerin doğuşuyla birlikte ilk temsilcilerinin Beytü'l Hikme'de yetişmesi, İslâm medeniyetinin yükselişine ve bilimlerin gelişmesine neden olmuştur. Buradan yayılan bilim ve düşünce hem Doğu dünyasını hem de Batı dünyasını hissedilir derecede etkilemiş özellikle Batı Dünyasının uyanmasını sağlamış İslâm kurumları tarihinde hiçbir kurumun sahip olamayacağı ilmî ve fikrî etkinliklere burada şahit olunmuştur (s.286). İslâm dünyası ile Batı arasındaki bilgi aktarımında en önemli rotalardan birisi İspanya (Endülüs)dür. Müslümanların Endülüs'te yüksek bir kültür ve medeniyet oluşturdukları hemen hemen bütün tarihçilerce kabul edilmektedir. Orta çağ İslâm dünyasının en batısında bulunan bu yarımadadaki yazılı kaynakların büyük bir kısmının doğudan yani Abbasiler zamanında Bağdat'tan ve diğer önemli ilim ve kültür merkezlerinde oluşturulan kültürel ve ilmî verilerden aktarıldığı görülmektedir. Bu durumun aktarımını dönemin tarihçisi Kadı Sa'îd Endülüsi ve İbn Ebî Useybi'nin kitaplarında açıkça görmek mümkündür (s.287).

4. Toledo Çeviri Okulu

Toledo ve Sevilla, Kurtuba gibi Endülüs Emevilerinin önemli şehirlerinde İslâm bilimi ve düşüncesi yaygın olarak gelişmekte ve İbn Tufely, İbn Bacce, İbn Rüşd, İbn Arabi gibi ünlü kişiler yetiştirilmektedir. Toledo şehrinin 1085 yılında kuzeyli Hıristiyanların eline geçmesi önemli bir dönüm noktası olmuş, XII. Alphons döneminde Toledo Piskoposu Raymond Lully'ün teşvik ve yardımlarıyla bir çeviri okulu kurulmuştur. Raymond, bu okulun başına Segovia başpapazı Dominicus Gundissalvi'yi getirmiş ve felsefe ve ilim alanında Arapça yazılmış önemli eserlerin çevirisiyle görevlendirmiştir. Michael Scot, Chester'li Robert, Seville'li John, Dalmaçyalı Hermann, Yahudi Abraham b.Ezra, Kremonalı Gerard, Roger Bacon gibi diğer papazlar burada yetişen çevirmenler daha sonra buradan Sicilya'ya geçecek orada etkili olacaklardır. Toledo'da kurulan bu okulun çalışmaları sonucunda Arap astronomları, tarih bilimcileri, filozofları, tabipleri ve kimyagerlerinin başlıca eserleri Latinceye çevrilmiştir. Bunun yanı sıra Aristo'nun, Eflatun'un Müslümanlarca daha önce Beytü'l Hikme'de Arapçaya çevrilen eserleri, burada Arapçadan Latinceye çevrilmiştir. Çevirisi yapılan bu eserler Batı'ya ait olarak Batı skolastisizminin temelini oluşturmuş ve orada geliştirilmiştir (Demirci 2016, s.288).

Toledo'da kültürel dönüşüm sonucunda, en parlak dönemini yaşayan İslam düşüncesi ve uyanışın ilk yıllarını yaşayan Batı fikrini iki merkezde odaklanmıştır. Bunlardan ilki İspanya, özellikle de Toledo

şehri, diğeri ise Sicilya ve Güney İtalya'dır. Bu kültürel alışveriş, Norman Kralları Ruggero II (ö.1157) ve Friedrich II (ö. 1250) döneminde en doruk noktasına ulaşmıştır. İslam devleti ile Hıristiyan Avrupa arasındaki sınırlarında yer alan bu iki merkez, İslam düşüncesinin en olgun dönemiyle ile gelişme dönemindeki Batı düşüncesinin birleşimi durumundadır (Bedevî, 2020, s.7).

Toledo Çeviri Okulunun Batı düşünce ve uyanışında önemini Renan: "Bu okulun kurulması, Orta çağ'ın bilgi tarihini ikiye ayırmaktadır; Toledo tercümeleri öncesi ve Toledo tercümeleri sonrasındır." şeklindeki sözleriyle ifade etmektedir. Buradaki çalışmalar sonucunda, Raymond'un fikirleri ve görüşleri doğrultusunda, kilise görevlileri tarafından Avrupa'nın ilk "Doğu Araştırmaları Okulu" kurulmuş, oryantalizmin temelleri atılmıştır (Demirci 2016, s.289). Batı'da Orta Çağ karanlıklarından kurtulmak için İslâm dünyasından, Kindî'den İbn Rüşd'e kadar yetişen tabiat bilimcisini, filozof, tabip ve kelimcilerin eserlerinin çevirilerinin yapıldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra Müslümanların çevirisini yapıp üzerinde şerhler ve tefsirler yaptıkları Yunan, Süryani, İran ve Hint kitapları da Arapçadan Latinceye ve diğer Batı dillerine çevrilmiştir. Afrikalı Konstantin, Salerno'da birçok Arapça kitabı çevirmek için uzun bir liste hazırlamıştır. Hipokrat, Calinus, Huneyn b. İshak, Razi başta olmak üzere İshak b. Süleyman, Ali b. Abbas'ın kitaplarından oluşan 76 kitabı çevirmiştir. XII. Yüzyılda Bath'lı Adelard, çoğunluğu matematik ve astronomi olmak üzere Öklid'in "Elementler"i, Sabit b. Kurra ve İshak b. Huneyn'in riyaziyyat ve heyete dair eserlerini, Harezmi'nin zic'lerini, Ebu Cafer'in "Medhal"ini çevirmiştir.² Çeviriler, Arapçadan Latinceye, İbraniceye, İspanyolcaya, Portekizceye yapılmıştır. Ayrıca Arapçanın yanı sıra Yunancadan da çeviriler mevcuttur (s.291, 292).

XII. yüzyılda Avrupa'da gerçekleşen çeviri faaliyetlerinde Toledo Çeviri Okulu, çevrilen eserlerin sayısı, çalışan çevirmenler ve etkileri açısından İspanya çeviri hareketinin merkezi durumundadır. Cluny başrahibi Aziz Peter, Başrahip Raymond Lull başkanlığında ve Kastilya kralı VII. Alfonso'nun desteğiyle 1142'de Toledo'da bir çeviri ekibi kurulmuştur. Müslüman, Yahudi ve Hristiyan çevirmenler Matematik, Astronomi, Tıp, Kimya, Tabiat, Tarih, Psikoloji, Mantık ve Siyaset konularındaki başlıca eserleri burada Latinceye çevirmişlerdir. Bu çevirmenler, başta Aristo, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi Yunan ve Müslüman filozoflar ile Euclid, Batlamious, Calinos ve Epigrad, Harezmi, Fergânî, Bettânî ve Butrucî gibi fizikçilerin eserlerini çevirmişlerdir (Hill, 1993, s.222).

XII. yüzyılda Müslüman yazarların Batılı ilahiyatçılar üzerinde yaptığı felsefi etkinin oluşturduğu değişimde büyük ölçüde Toledolu çevirmenlerin çalışmalarının etkili olduğu ve bu çevirilerin Orta çağ Avrupası'nın İslam'la ilgili bilgilerinin temelini oluşturduğu ifade edilmektedir (Cardini, 2004: s.102103).

Toledo Çeviri Okulunda bütün tıp ve fen bilimleri eserlerinin çevirisi yapılmaktadır. Gerek Babil'de, Beytü'l Hikme'de, gerekse Toledo'da farklı çeviri yaklaşım ve anlayışları bulunmaktadır. Beytü'l Hikme'de metinlerin anlaşılmadığı düşünüldüğünde eserler tekrar çevrilmiş; Toledo'da ise iş bölümüne dayanan bir çeviri yaklaşımı benimsenmiştir. Yerel dilleri bilen çevirmen eseri Arapçadan yerel dillere çevirmiş, eserler Latince bilen birisi tarafından yazılı olarak Latinceye çevrilmiş ve birkaç dili bilen çevirmenler tarafından diğer dillere aktarılmıştır. Bu iş bölümü kapsamında "düzeltmen" adı verilen yeni bir meslek dalı da oluşmuştur. Toledo'da çeviri yöntemi olarak ilginç bir yöntem kullanılmıştır: Yahudi ve Arap kökenli çevirmenler tarafında eserler önce sözlü olarak Romen dillerinden birine çevrilmiş yine aynı eserler Latince bilen birisi tarafından yazılı olarak Latinceye çevrilmiştir. Bütün bu süreçte aracı dil olan Kastilya dili bilim dili olarak önem kazanmış ve bu alanda araştırmalar yapılmıştır. O dönemde ortak çeviri girişimlerinin yanı sıra bireysel çeviri yapan

² Batıya çevrilen kitapların tam bir listesi için bkz. H.Z.Ülken(2009) "Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü", s.267-276.

çevirmenler de bulunmaktadır. Birkaç dil bilen çevirmenler eserleri doğrudan istenilen dile aktarmıştı. Dolayısıyla yeni meslek türleri oluşmuştur. Örneğin “korrektor”, çeviri metnini düzeltmekle yükümlüdür, “Glossator” metnin üzerine aldığı notlarla metne bilgileri ekler ve “Caputulator” de metni bölümlere ayırmakla görevlidir. Sonuç olarak çeviri metinler bu görev dağılımıyla birkaç kişinin elinden geçtikten sonra son haline getirilmiştir (Eruz, 2010, s. 132).

Tıp eserlerinin çevirisi açısından bakıldığında Arap tıbbı birçok alanda olduğu gibi bu alanda da antikçağa ait eserlerin birçoğu Orta çağ ve Rönesans devrindeki batı ülkelerine aktarılmasında, yenilenmesinde, yorumlanması ve yeniden yazılmasında çok önemli bir rol oynamıştır (Eco, 2014, s.492). Müslümanların ilk Tıp temsilcisi sayılan Huneyn bin İshak son derece incelikli bir çeviri yöntemi kullanarak, güvenilir tüm kaynakları bir araya getirerek Arapça eserlerin Batı dillerine çevrilmesinde ünü tüm Avrupa’ya yayılmıştır. İshak’ın çalışmaları arasında en önemlisini anlam ve söz dizimi anlamında Arapçanın keşfedilmesi oluşturmaktadır. Bergamalı Hekim Galenos’un 129 yazı içeriğini özetlemiş, Arapça ve Süryaniceye çevrilenleri sınırlandırarak, IX. yüzyılda Arapçanın dünya çapında ulaşılabilir hale gelmesini sağlayan bir külliyat oluşturmuştur. Batı tıbbı tarafından sahiplenilmiş olan Galenosçu sistem özü itibariyle bir Arap buluşu olarak kabul edilmekte ve VI. ve VII. Yüzyılları arasında İskenderiye’de yazılmış olan “İskenderiyelilerin Özetleri” adlı eserin etkilerini taşımaktadır. Bu eser, İohannitius’dan bahsedilen “İsogage” gibi Batıyı derinden etkileyecek olan eserlerdeki Galenosçu etkiyi yansıtmaktadır. Galenos’tan Arap tıbbına katkısı olan çalışmalar; dört sıvı teorisi, metabolizmanın fizyolojisi, üç sindirim teorisi ve kan dolaşımının şeması, ilaçların dört dereceli etkisi kavramı, organların teleolojik-işlevsel yorumu ve genel anlamda akılcılıktır. Müslüman dünyası tarafından benimsenip sonrasında Batı’ya aktarılmış olan Hipokrat da esasında Galenos veya İskenderiyeli yorumcular tarafından okunup yorumlanmış olan Hipokrattır; Hipokrat yemini bilinir ve hekimlerden istenir, ancak külliyatının çok azı çevrilmiştir. Bu çeviri çalışmalarının dışında, Dioskourides’in 77 yıllarında yazmış olduğu ve antikçağda ilaç özelliği taşıyan maddeler konusundaki en temel ve kapsamlı çalışma olarak anılan “İlaç Özelliği olan Maddeler” hem beş orijinal kitabı hem de bu eserle birlikte bahsi geçen, ancak kendisine ait olmayan ve zehirli bitkilerle hayvanları konu alan iki kitabı daha çevirmiş ve yazılara ek olarak ayrı bir bölüm adı altında minyatürler yapılmıştır; ancak Galenos’la ilgisi olmayan hatta Galenos’un sistemine alternatif olan birçok yapıt da çevrilmiştir. Bu eserler arasında; İmparator Traianus’un zamanında yaşamış olan Efesli Rufus’un kitapları; Philagrius’un iç hastalıklar konusundaki eserleri, Kriton’un cilt hastalıklarını konu alan “Kosmetika” adlı eseri; cerrah Antillus’un kitapları, Galenos’tan önce yaşamış olan cerrah Platon’un eserleri ve üroscopi konusunda çeşitli kitaplar da bulunmaktadır. Oribasios, Aitios Amidenos, Alexander Trallianos ve Paulos Aeginata gibi büyük Bizans yazarlarından yapılan çeviriler daha büyük bir öneme sahiptir; bu yazarlar Arap dünyasında sistematik inceleme, patoloji ve cerrahi alanındaki bazı sorunlarla Alexaner Trallianus’un olduğu gibi büyü alanında da dikkatleri üzerlerine çekmiştir (s.494).

Arap tıbbının en ünlü hekimi olarak kabul edilen İbn Sina (Latince Avicenna olarak bilinir) yazılması yüzyıllarca süren “El-Kanun fi’l Tıp” adlı ünlü eseriyle “Ansiklopedilerin En Sonuncusu” unvanına sahiptir. İbn Sina’nın eserindeki kaynakları açıkça belirtmemesi ve tıp teorisi ile uygulamaları arasında herhangi bir ayırım yapmayan global bakış açısı, eserinin “Kanun” olarak adlandırılmasında etkili olmuştur. İbn Sina’nın Galenosçu tıpla Aristotelesçi yaklaşımın Arap ve Suriye tıbbının katkılarıyla en güzel şekilde kaynaşmasını içeren kitap çeşitli yorumlarda kaynak kitap olarak kullanılacak, çevirileri yapılacaktır. İbn Nefis “El-Kanun fi’l Tıp” kitabını yorumladığı bir eserinde akciğer dolaşımını açıklamış, bu eser XII. Yüzyılda Gerardus Cemonensis tarafından orijinalinden yapılan çeviriyle Batı dünyasına ulaşmış; Andrea Alpagonun yapacağı düzeltmelerle akademik tıp alanında XVI. Yüzyıla kadar kaynak kitap olarak gösterilecektir. İbn Sina’ya çalışmalarıyla ilgili eleştiriler özellikle

Endülüs'ten, yani daha önce çalışmış olduğu Hamadan'dan gelmektedir. Bu eleştirmenlerin arasında Sevilla Piskoposu bir kraliyet ailesinden gelen ve hekim olan İbn Zühr'ün (1091-1161) babası da vardır; patolojileri incelediği "Taysir" isimli eseriyle tıp alanında özel durumlarla ilgili detaylı bilgiler içerir ve daha da önemlisi bu eser İbranice ve Latince dillerine çevrilmiştir. İbn Zühr'ün kitapları genel olarak, İspanyalı bir başka Arap olan ve daha çok filozof olarak bilinen İbn Rüşd'ün (1126-1198) çalışmalarına katkıda bulunur niteliktedir; özellikle "Külliyat fi't Tıp" adlı eseri tıp alanında genel bilgileri içermektedir. Ayrıca Kurtubalı bir Yahudi olup çalışmalarını daha çok Mısırda yapan İbni Meymun (1135-1204)ün eserlerinde genel bilgilere ulaşılabildiği gibi Galenos ve Batı tıp dünyasına dair eleştiriler de bulunmaktadır (Eco, 2014, s. 505).

Sonuç olarak o yüzyıllarda Yunan kaynaklı Arap kütüphanesi tıp alanında toplamda yüzlerce çalışma içermektedir ki bu sayı bu kadar kısa bir süre için çok önemli bir sonuç demektir. Nitekim Araplar sadece Yunanca eserleri çevirmekle kalmamış, Yakındoğu'nun başka dillerine çevrilmiş olan ve özellikle tıp alanına ait birçok eserin de kurtarılmasında, doğuda Bağdat'tan Hindistan'a, batıda da İspanya'da yaşayan Endülüs Emevileri aracılığıyla sonraki nesillere aktarılmasında katkıda bulunmuşlardır. Sonrasında Bizans, Roma ve Arap bir araya gelmiş ve Doğu'da Hint dünyasının da katkılarıyla bu bölgeden kaynaklanan ilaç alanını ve tıbbi konu alan birçok eser çevrilmiştir. Arapçaya çevrilmiş bu eserler arasında Pythagoras adlı Yunan bir hekim tarafından yazıldığı düşünölen "İkame tedaviler" listesi; Hindistan'dan gelen ve Yunanlıların bilmediği muz gibi ilaçlardan bahsedilen bir "Basit Çözümler Kitabı"; el-Razi tarafından söz edilen ve "Antik Tıbbi" konu alan bir kitap, yine Hindistan kaynaklı bilgiler içeren bir elkitabı ve I. yüzyılda yaşamış olan Afrodisiaslı Ksenorates'in yazdığı "Sempatik" adlı bir büyü kitabı yer almaktadır. Ali bin Sehl el-Tabari'nin 850 yılında ayrıntılı bir şekilde açıkladığı Hint tıbbi, Yunan ve Arap tıbbından farklı olarak beş element, üç sıvı ve altı temel maddeden oluşmuştur. El-Tabari'nin bilgileri Arapça ve Pehlevi diline çevrilmiş olan Hint kaynaklarına dayandırılmaktadır (Eco, 2014, s. 496).

Gerardo de Cremona'dan sonra Aristoteles ve İbn Rüşd'ün yorumlarını çevirmeyi sürdüren bir diğer önemli çevirmen, 1217-1220 yılları arasında Toledo'da çalıştığı bilinen İskoç Michael'dir. Aristoteles'in "Hayvanlar Üzerine İnceleme, Hayvanların Kısımları Üzerine), Hayvanların Oluşumu Üzerine" gibi önemli yapıtlarını Latinceye çevirmiştir. Gerardo de Cremona ile İskoç Michael'in Aristoteles ve İbn-i Rüşd çevirilerinin Avrupa kültür tarihinde önemi büyüktür. Hıristiyan Avrupa'nın din adamları ve aydınları, Aristoteles ve İbn-i Rüşd yorumlarından çok etkilenmişlerdir (Demirci, 2016, s.103).

Katolik inancının güçlendirilmesinde ve İspanya kilisesinin yeniden düzenlenmesinde önemli katkısı olan Sevilalı Piskopos İsidorus, ansiklopedi çevirmenliği konusunda en önde gelen isimdir. "Hispana" adlı eserinde orta çağda hukuk alanında kaynak kitap olarak kabul edilen dini metinlerin derlemesini sağlamıştır (Eco, 2014, s.623). Orta Çağ'da Ansiklopedi denildiğinde ilk akla gelen "Etymologiae", İsidorus'un ölümü nedeniyle tam tamamlamamıştır. Bu eser, yazarın kendisinden önceki bilimsel ve edebi çalışmaların tamamının bir sentezi olarak kabul edilmektedir. El yazması nüshaları çok yaygın olan "Etymologiae" çok yoğun bir ilgiyle karşılanmış, XII. Yüzyılın sonuna kadar orta çağda ansiklopedi denildiğinde akla gelen ilk eser olmaya devam etmiş, daha sonraları yazılan birçok eser onun gerisinde kalmıştır (s.626).

XII. yüzyılda, İber yarımadasının karmaşık ortamında, Toledo Başpiskoposu S.Raimundo'nun (1126-1152) desteğiyle, Başpiskoposluk sarayında gerçek bir çevirmenler topluluğu oluşturulmuş ve Hıristiyan dünyasının başlıca kültür etkinliklerinin Avrupa Katedrali çevresinde odaklandığı o dönemde, yüz elli yıla yakın bir süreyle şehir yaşamı, kültürlerin büyük bir çoğunluğunun ilgi alanı

haline gelmiştir. Her iki katedralin önde gelen din adamlarından olan D.Gonzalvo Çeviri Okulu fikrini ilk olarak başlatmış ve ilk düzenlemeleri gerçekleştirmiş, çok sayıda eseri Latinceye aktarmıştır. Avrupalılar, Farabi ve İbn Sina'nın Yeni Platoncu açıdan yorumlayan, Aristoculuk gibi akılcılığı küçümseyen, filozofları umursamazlık ve bilgisizlikle suçlayan Gazali'nin mistisizmini de onun çevirilerinden öğrenmişlerdir (Eruz, 2010, 46).

Yarısı Müslüman olarak kabul edilen İspanya'da tarih yazımı o dönemki birçok Avrupa ülkesine göre çok daha iyi belgelenmiştir. Cluny Başkeşişi ve Eloisa (y.1100-1164) ile Petrus Aberlardus'un (1079-1142) arkadaşı Muhterem Pierre'in Kuran'ın Batı diline çevirisi düşüncesini ilk olarak ortaya atmışlardır. Pierre, 1141'de Kral VII. Alfonso'yu ziyaret etmek amacıyla İspanya'ya yolculuk planları yaparken, Kettonlu Robert, Herman Dalmatin ve Petrus de Toledo adlı bir grup iki dile de iyi derecede bilen çevirmenleri bir araya getirmiş ve yanlarına Pierre de Poitiers'yi ve Muhammed adlı bir Müslümanı da alıp onların İslami konular içeren bazı eserleri Latinceye çevirmesini sağlamışlardır. "Toledo Koleksiyonu" adı verilen bu eser; Kuran'ın çevirisini de kapsamaktadır (Eco, 2014, s.648). İncil'in halk dillerine çevirilerinin yapılması ise daha sonra XIV. yüzyılda Wycif reformu veya XV. yüzyılda Luther reformu sonucunda gerçekleşmiştir. IX. Louis döneminde Paris Üniversitesi, İncil'in bir bütün olarak Fransızca çevirisini oluşturmayı başarmıştır. Yine aynı dönemde X. Alfonso (1121-1284) zamanında İspanyolca çevirileri ve Aragon kralı III. Alfonso (1265-1285) döneminde ise Katalan çeviri metinleri ortaya çıkmaya başlamıştır (s. 655). İncil'in asıl metniyle ilgili ilk emir 400 yılında Toledo Konsili tarafından verilmiş ve bunu daha sonraki yüzyıllarda alınan kararlar takip etmiştir (s.656). İspanya, Rönesans'ın ulaşmadığı, Bizans kültür akımının etki alanının dışında kalan bir bölge olarak kabul edilse de VIII. Yüzyılda gerçekleşen Arap egemenliğinin beraberinde getirdiği Müslüman Sanatı İlkelerinin yayılması açısından çok önemli bir konum ve öneme sahip olmuştur (s.812).

X. Alfonso döneminde çevrilen bilimsel eserlerin ve okuma kitaplarının çoğunluğu Doğu'dan gelen kitapların çevirilerinden oluşmuştur. "Gökbilimini Tanıma Kitapları", "Deniz Astrolabı", Küresel Astrolap" ve "Satranç, Zar ve Tavla Kitabı" bu çeviri kitaplarının örneklerindedir. Diğer yandan, çeviri çalışmaları edebiyat alanında da sürdürülmüştür. Örneğin Sicilya'da Latinceye çevrilen "Kelile ve Dimne", X. Alfonso'nun isteği üzerine, Latineden İspanyolcaya çevrilmiştir. 1251 yılında gerçekleştirilen çevirinin Juan de Capua'ya ait olduğu bilinmektedir (Ünsal, 2004, s.91-95). Ayrıca Sanskrit kökenli "Sindbad"ın İspanyolcaya çevirisi 1253 yılında X. Alfonso'nun kardeşi don Fadrique tarafından yapılmıştır. Arapçadan çevrilen bu kitabın başlığı "Kadınların Aldatması ve Zulmü Kitabı" olarak belirlenmiştir (s.47-48).

Toledo Çevirmenler Okulu'nda söz konusu çalışmalara olanak tanıyan tarihi ve toplumsal koşulların olgunlaşmasına kral X. Alfonso'nun teşvik ve katkıları son derece önemlidir. İspanya'nın diğer kentlerinde de okullar kuran X. Alfonso'nun geliştirdiği kültür politikasının, bu çevirilerin İspanya dışında da yayılmaları Avrupa'nın kaderini değiştirdiği söylenilebilir.

Bilim ve felsefe alanındaki çevirilerin yanı sıra, XII. yüzyılda gerçekleşen bir diğer yenilik, İspanya'da masal türünde Doğu edebiyatının yaygınlaşmasıdır. Latince yazılmış ilk ve en önemli Doğu masal koleksiyonun XII. yüzyılın ilk yarısında Pedro Alfonso tarafından derlenmiştir. Sonradan Hristiyan olan Pedro Alfonso (Moseh Sefardi) Doğu masallarından aldığı örneklerle kitabını yazar (Ünsal, 2004, s.43-44). Bu durum, İspanya'nın Doğu masallarıyla tanışması, onları dönüştürmesi ve masalların evrensel tarihi açısından çok önemli bir başlangıç noktası olmuştur. Bu doğrultuda, yazınsal yapıtların çevrilme süreci Toledo Çevirmenler Okulu'nun ikinci döneminde de devam etmektedir.

Toledo Çeviri Okulu 1994 yılında Castilla-La Mancha ve Avrupa Birliği Kültür Vakfı'nın ortak çalışmasıyla yeniden kurulmuştur. Toledo Okulu bugün Akdeniz ülkelerinde çeviri etkinliklerinin kültürel olarak tartışıldığı bir kurumdur ve çalışmalar Arapça eserlerin değişik Avrupa dillerine çevrilmesi yönünde gerçekleşmektedir (Eruz, 2010, s. 132). Dolayısıyla çeviri faaliyetleri Toledo Okulu kapsamında olduğu gibi sadece bireysel bir faaliyet olarak ele alınmamış, toplumsal bir süreç olarak da düşünülmüş ve yayınlanması gereken eserler bu sürecin bir parçası olarak kabul edilmiştir

Kısacası, Orta Çağ'da gerek İstanbul'un fethiyle birçok bilim adamının İtalya'ya geçmesiyle gerekse Toledo'da başlatılan bu yoğun çeviri faaliyetleriyle birlikte bütün bilim alanlarından Arapçaya çevrilmiş yapıtlar, aynı anlayışla Avrupa dillerine de çevirmeye başlanmıştır. Bu tarihlerde İspanya, Yahudi, Müslüman ve Hıristiyan bilim adamlarının çeviri için bir araya geldikleri bir merkez ülke konumuna gelmiştir. Tüm bilim alanlarını kapsayan, 1284'e dek süren yoğun çeviri faaliyetleriyle Batı Dünyası bilime kapılarını açmış ve Doğu'dan Batı'ya akan kültür akımı Toledo Çeviri Okulu'nda yapılan çeviri eserleriyle kalıcı hale getirilmiştir (Eruz, 2010, s.48). Dolayısıyla Batı dünyası kültürel açıdan bir kalkınma dönemine girmiş ve daha da önemlisi bu etkinlikler Rönesans'ın oluşması için uygun zemini hazırlamıştır. Ayrıca bu tarihlerde kâğıdın keşfedilmesi ve baskı tekniğinin ilerlemesiyle önceleri manastırlarda el yazması olarak çoğaltılan kitaplar artık daha fazla insana ulaşmış, eğitim yavaş yavaş manastırın tekelinden çıkmaya başlamıştır. Çeviriler üzerinden Yunan ve Doğu bilimleri Batı'da tanınmış, üniversiteler kurulmuş ve üniversitelerde çevrilen kitaplardan etkilenen bilim adamları araştırmalara yönelmiş ve yeni eserler oluşturmuşlardır. Yapılan çeviri etkinlikleri, insanlık kültür mirasında dönüm noktasını oluşturmuş, bilim ile yazın alanında ilerlemelerin sağlanmasında bu faaliyetler etkili olmuştur.

5. Sonuç

İspanya coğrafi ve kültürel konumu bakımından Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ile doğrudan ilişki içinde olması, Müslümanlığın siyasi ve kültürel gücü açısından Orta Çağ'da ulaşılamayacak bir yere sahiptir. Batı Aydınlanmasının ya da hümanizminin kaynağı ve aracı durumunda bulunmakta, Avrupa'da Müslümanlığı temsil etmekte, içerisinde yedi civarında ırk ve üç semavi din temsilcisinin bulunduğu bir hoşgörü uygarlığını barındırmaktadır. Bu nedenle sekiz, dokuz yüzyıllık tarihinin en ince ayrıntısına kadar araştırılabilmesi için öncelikle Orta çağ-Yeniçağ Orta Doğu-Kuzey Afrika ve Avrupa tarihini ve Arapça, Berberi'ce, Latince, İspanyolca, Katalanca, Portekizce ve Fransızca gibi yedi tane dilini bilmek gerekmektedir. Nitekim İspanya Müslüman dünyasına karşı Avrupa'da Haçlı düşüncesinin doğuşu ve Haçlı seferlerinin başlamasına neden olmuş bir Müslüman devletidir. O dönem yapılan çeviri faaliyetleriyle, Doğu ile Batı dünyasındaki iki büyük din bir araya gelmiş; Müslüman uygarlığı kendisini en etkili ve güzel şekilde tanıtmaya şansını yakalamış, o dönemde Doğu'da Bağdat'ta kültürel ve bilimsel gelişmelerle Hıristiyan dünyasına kendine özgü bir şekilde, iz bırakarak aktarılmıştır. Ayrıca dünyanın en stratejik noktalarından olan Batı Avrupa'da, Asya, Avrupa ve Afrika'da gelişip büyüyen, dünyaya ve insanlık tarihine yaptığı sayısız katkılarla adını tarihe altın harflerle yazdıran bir medeniyet inşa edilmiştir. O dönemki Endülüs'ü yapılan bu çeviri faaliyetleriyle tanımak demek; onun siyasi, sosyal ve kültürel tarihini öğrenmek; insanların kendilerini tanımalarına, diğerleriyle uzlaşma, dayanışma ve hoşgörü ortamının sağlanmasına katkıda bulunmak demektir. Nitekim bu durum halen daha günümüzde halen daha örnek olarak gösterilecek bir oluşumdur.

Sonuç olarak; Orta çağ boyunca Batı'da görülebilecek her önemli yeniliğin kökleri İspanya'ya dayanmaktadır. Kaynağı Bağdat'ta olan Beyt'ül Hikme ve XII. yüzyılda Toledo'da kurulan çeviri okulu;

Endülüs kültür ve medeniyetinin, Avrupa'da başlayan çeviri hareketinin ve bilimsel hareketliliğin temelini oluşturmuştur. Endülüs kültüründe önemli bir yere sahip olan bu bilginler reconquista döneminde, Kilise ve İspanya krallarının başlattığı çeviri faaliyetlerine öncülük etmişlerdir. Burada ilk Kur'an çevirisi yapılmış, önce Arapçadan İbraniceye ve Kastilya İspanyolcasına çevrilen bu Kur'an dört yüzyıl süresince Batıda kullanılmıştır. Kastil ve Aragon Krallarının oluşturduğu çeviri okullarında çok önemli çeviri faaliyetleri yapılmıştır. Endülüs'te Müslüman yöneticilerle çalışan Yahudiler, yönetim değiştiğinde Hıristiyan yöneticilerin idaresinde çalışmışlar, her iki toplumdanda istifade etmeyi bilmişlerdir. Çeviri okulları ve kütüphanelerin katkılarıyla Toledo, iki yüzyıl boyunca İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'daki bilginler için ilgi odağı haline gelmiştir. Kısacası Orta çağ boyunca Batı'da görülebilecek bütün önemli yenilik ve gelişmenin kökleri İspanya'da oluşmuş, bugünkü Avrupa toplumunun kültürel yapısının şekillenmesinde o dönem yapılan çeviri faaliyetleri etkili olmuştur.

Kaynakça

- Bedevî, A. (2002). *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslâm'ın Rolü*. İstanbul: İz.
- Berghorn, D.-Hattistein, M. (Peter Delius Verlag Kadrosu) *Essential Visual History of the World/Başvuru Kitapları Dünya Tarihi*. (2007). (6.baskı) Çin: NTV.
- Cardini, F. (2004), *Avrupa ve İslam*, İstanbul: Literatür.
- Demirci, M. (1996). *Beytü'l-Hikme*. İstanbul: İnsan.
- Eco, U. (2009). *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*. İstanbul: Ayhan.
- Eco, U. (2014). *Orta çağ Barbarlar-Hıristiyanlar-Müslümanlar*. (3.basım) İstanbul: Alfa.
- Eruz, S. (2010). *Çok kültürlülük ve Çevirmenler*. İstanbul: Multilingual.
- Glick, Leonard B. (1999). *Abraham's Heirs, Jews and Christians in Medieval Europe*. New York: Syracuse University Press.
- Haskins, C. H. (1925). *Arabic Science in Western Europe*, Isis, 7-3/478-485.
- Hill, D. R., (1993). *Islamic Science and Engineering*. England: Edinburgh University Press.
- Roberts, J.M. (2019). *Avrupa Tarihi*. İstanbul: İnkılap.
- Savory, T. (1994). *Tercüme Sanatı*. İstanbul: MEB.
- Şeyban, L. (2020). *Endülüs Alimleri*. İstanbul: Ketebe.
- Ülken, H. Z. (1991). *İslam Düşüncesinin Batı'ya Etkisi, İslam Düşüncesi Tarihi*. (Ed. M.M. Şerif/Turkish ed. Mustafa Armağan, Çev.: Mahmut Alper Tuğsuz). İstanbul: İnsan.
- Ülken, H. Z. (2009). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Ünsal, N. (2004). *Orta çağ İspanyol Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Ürün.
- Watt, Montgomery-Cachia, Pierre. (2001). *Endülüs Tarihi*. İstanbul: Küre.
- Derin Tarih Dergisi, Ah Endülüs (Endülüs Özel Sayı 4-2015).